

Bertha Zoltán

Tamási Áron, a mindig hazatérő

*Törzsében székel volt,
Fia Hunniának,
Hűséges szolgája
Bomlott századának.*

Ez a verses négy sor: Tamási Áron maga költötte sírfelirata. Ott áll kopjafába vésvé a farkaslaki templom előtt, két öreg, százados cserefa között, a nagy székelymagyar író rovásírással is megörökített neve alatt; a Szervátiusz Jenő és fia, Szervátiusz Tibor szobrászművészek faragta hatalmas szikla-emlékkő, trachit-emlékmű mögött. Ott áll zarándokhellyé vált szülőfalujában, hirdetve a huszadik századi modern magyar próza 1966. május 26-án, hatvankilencedik évében elhunyt halhatatlan költőjének génuszát.

Amikor Tamási Áront 1966. június 2-án Budapesten elbúcsúztatták, s azután koporsóját Farkasrétről Farkaslakára, erdélyországi, udvarhelyszéki szülőföldjére – az író akaratára szerinti végleges otthoni nyughelyre – szállították: az minden magyarok számára a hűség, a jelképes hazatérés lélekiemelő pillanatait jelentette. Akkor mindez az örökké magyar nacionalizmust szimatoló kommunista diktatúra fojtogató légkörében zajlott: a román hatalom minden megfélemlítő eszközzel és elhárító intézkedéssel akadályozta a temetést, a koporsót napokra eltérítették, a gyászszertartás időpontját eltitkolták („volt újság, amely a halálhírt sem közölte” – jegyezte föl Czine Mihály), buszjáratokat szüntettek meg, a résztvevőket megfenyegették. Nehogy „valami irredenta megmozdulás legyen” – így emlékezik erre Kányádi Sándor, aki a mégis legyőzhetetlenül örökévaló értékrend szemszögéből írta a nagy előd sírveseként, hogy „Kívánhat-é ember többet: / derékaljnak szülőföldet / s két cserefa tömött árnyát / szemfedőnek.” „A biztonsági szervek nagy mennyiségű magyar irredentizmus begyűjtésére számítottak, arról is gondoskodva persze, hogy ’túl sokan’ ne jussanak el a temetés színhelyére. Ennek egyik módja volt a koporsó eltérítése, vesztegeltetése vasúti mellékvágányokon. Sátáni elme figyelhetett föl arra, hogy mi a legegyszerűbb módja a zűrzavarkeltésnek” – és így eleveníti föl a történeteket *Tamási Áron végleges hazajöveteléről* szólva (a temetéskor elhangzott szép népi siratóéneket is közzétéve) Sütő András. A búcsúztatás tehát „egy csendes és méltóságteljes demonstráció volt, amely a párt béklyója és a bénító félelem ellenére is megnyilvánult” – olvashatjuk Simó Márton emlékeket és szemtanúkat idéző cikkében, amely – mellékletében – először közöl fényképeket is az eseményről (*Irodalmi Jelen*, 2006. június).

Manapság másféle körülmények – bár gyakran nem kevésbé nyomasztó állapotok – övezik az író kultuszát: legfőképpen a nemzeti közömbösség. Azért az író szelleme él:

halálának negyvenedik évfordulóján, 2006 nyarán a Vészto-Mágori Szoborpark történelmi emlékhelyén, a népi és nemzeti írók panteonjában avathattuk fel impozáns mell-szobrát (Gyurcsek Ferenc szobrászművész alkotását). Ez az akkori jeles összegyülekezés ugyancsak az elfojthatatlanul alapvető emberi és közösségi méltóságot s a szellemi szabadságot demonstráló kegyeleti ünnepnek bizonyult, s ily módon egyszersemind felemelő és csakazértis lélekerősítő hazatérés szimbóluma is lett egyben: az Erdély és a Székelyföld szívében született író – a székely „írófejedelem” – valamiképpen most is hazatért, mégpedig a Kárpát-medencei egész magyar haza szívébe. A nagy alföldi rónaságok ölelte tájakra, az integer lelki ország középponti vidékére, ahol egykor a mondabeli Csodaszarvas is megállapodhatott. És ilyenformán azok közé a szellemóriások közé, akik valóságosan is társai voltak a magyar megújulás legtávlatosabb és legautentikusabb, legnagyobb jelentőségű és legjellegzetesebb modern, huszadik századi küzdelmeiben: a népi mozgalom irodalmi, kulturális, társadalmi, politikai törekvéseiben. Az ősigazként tisztelt emberi-erkölcsi értékrend, a közösségi megmaradás és a nemzeti újjászületés örök-aktuális ügyéért vívott harcaiban.

A Hargita alatti, Fehér-Nyikó völgyi faluban verejtékesen gazdálkodó, tizenegygyermekes (de hatot kicsi korában elveszítő) földműves családból származó Tamási hamar megtapasztalta a nehéz sors kihívásait és keserűségeit. A gyötrelmes paraszti munkából ugyan kiemelte egy kézsérüléses (a kétkezi tevékenységet ellehetlenítő) baleset – ennek folytán került magasabb iskolába, a székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumba –, de aztán besorozták, és meg kellett járnia az első világháborús frontokat, hogy utána a még zűrzavarosabb nyomorúságba érkezzék haza; a trianoni országvesztés idején. Az „elveszett nemzedékhez” tartozónak érzi magát, s kolozsvári jogi akadémiai tanulmányokba is azért kezd, hogy igazságosztó törvénybíró lehessen az igazságtalanságban, hogy igazítson valamit a megromlott világon. Megrendült a falu sok évszázados hagyománybiztonsága is, ahogy erről az időszakról vallotta, s a történelmi bolydulás néhány évre őt is Amerikába sodorta, jelképezve mintegy a szegénység kivándorlási kényszerét. De ott meggyőződés, hogy „más nemzet fia sem kiválóbb”, mint a magyar, hazajött – megintcsak mint a nagy (erdélyi) hazatérők Apáczaitól, Misztótfalusitól Benedek Elekig –, s úgy kapcsolódott be újra a szerveződő, az áldatlan kisebbségi sorssal birkózó erdélyi magyar irodalmi életbe, hogy hamarosan annak vezéralakjává nőtte ki magát. A Kós Károly, Nyíró József, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Makkai Sándor, Dsida Jenő és a többiek képviselte magaslatokra jutva írta mesés és balladás, anekdotikus és legendás, játékos és mitikus, derűs és bájos, tréfás és tragikus novelláit, regényeit, majd szimbolikus-szürreális dráma műveit, s a transzszilvánizmust, az erdélyi gondolatot, a népi és nemzeti eszmekört összeépítő esszéit, naplóit, tanulmányait. Feledhetetlen hősök seregét teremtette a „szűzmáriás királyfitól” Jégtörő Mátyásig, Szép Domokos Annától az „énekes madár”-szerelmese-kig meg a furfangos székely legénykéig, az „odüsszeuszi” vagy „robinsoni” leleményes-

ségű Ábelig, aki kalandosan bejárva a rengeteget, az országot és Amerikát, a legmélyebb bölcsességgel tér vissza, és fejt meg győzedelmesen az élet értelmét, hogy „mi célra vagyunk a világon”: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Valóságot és képzeletet, földet és mennyet szivárványosan összeszikkasztató költői, „tündéri”, mágikus („mágikus realista”) elbeszélőművészet ez, ősiséget és modernséget, mély- és magaskultúrát a bartóki modell szerint átfogó, szintetizáló minőségben. De Tamásinak bőven volt is miből merítenie: a székely hitvilág és népművészet, a tárgyi, szellemi és nyelvi népkultúra a székelykapuktól a varázslatos zenén, táncon át a képes beszéd szökkenő elmésségéig, a híres székely humor, a szabadságszeretet virtusa, a kozmikus látásmód – mind „tisztá forrást”, páratlanul gazdag tápláló erőforrást szolgáltatott. Amikor Németh László – aki nemzedéktársai közül Tamásiról írta a legtöbbet, s őt „világirodalmi költőnek”, „székely Homérosznak” nevezte – ellátogatott hozzá Farkaslakára, meglepődve fedezte fel: „amit a költészet színének hittem, élet volt, amit góbéságban agyafúrt túlzásnak: közbeszéd.”

A népiség Tamási számára: világszemlélet, szilárd értéktudat, eligazító őshagyományon alapuló egyetemes világnézet; s az eluralkodó materializmus ellenében szerinte ez a természetes világnézet képes helyreállítani a lélek épségét. Mert beteggé nyomorodik, ha megbomlik benne az egyensúly ember, föld és Isten között. A gátlástalanságában embertelen szabadverseny kiűzi az Istent és a természetet a lélekből, s nyomában csupán az önző tömegemberek és akarnokok háborúskodása, amoralitása tenyészik. A népiség ezzel szemben határozott, programos társadalom- és nemzetpolitikai célkitűzés is: a nemzetfenntartó parasztság, az alul lévők felemelése, a népi erők középpontba helyezése, rájuk épített társadalmi berendezkedés, szociális igazságtétel, a néphez hű középosztály, értelmiség és vezető réteg kiválasztódása, nyelvi és kulturális nemzetegység, önálló, független ország, nemes és emelkedett keresztényi értékrend. Egyetemes magyar szellem, melynek sokszínűségéhez, összetettségéhez értékgazdagító táji-regionális színezettel járul hozzá egy-egy része, így a székely és az erdélyi lélek is. Az ilyen nemzet pedig lelkében szétszakíthatatlan, önazonosságában széttörhetetlen; „a magyarság a lényeg, az állam és a hatalom csak eszköz” – hangzanak a magyar megmaradás, a sorsigazság és a sorsvállalás üzenetének örökérvényű hitvalló igéi.

Mindezt Tamási Áron a közélet színterein is folyamatosan és aktívan képviselte. Az erdélyi és a népi írók legjobbainak körében, velük szoros baráti és eszmetársi kötelékben, a magyar élet reneszánszáért küzdő reformmozgalmak élén hallatta szavát. A Tizenegyek néven fellépő ifjú nemzedék vezéregyéniségeként alapította azután ő is a húszas években az erdélyi szellemi csoportokat tömörítő Erdélyi Helikon marosvécsi írói munkaközösségét, hirdette a „vallani és vállalni” jelszóval zajló vita felelősségre, életerőre buzdító téziseit, parancsait, bátorította a „cselekvő erdélyi ifjúságot” (az Erdélyi Fialákat, a *Hitel* folyóirat „új magyarjait” és másokat), s ott elnökölt Marosvásárhelyen, a nevezetes 1937-es őszi Vásárhelyi Találkozón (a '43-as szárszói konferen-

cia hamarabbi, erdélyi párján), amely a kisebbségi magyarság összefogását sürgette, s „hitvalló” nyilatkozatokba, határozatokba foglalta például a nemzeti önvédelemnek és kisebbségvédelemnek az írástudókra, a sajtóra róható kötelezettségeit is. S ott tevékenykedett a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fiatalok, Bajcsy-Zsilinszkyék, az Új Szellemi Front, a Márciusi Front, a Nemzeti Parasztpárt, a *Válasz*, a *Kelet Népe* és más fórumok, orgánumok vonzás- és mozgásterében vagy munkatársi körében is a magyar sorskérdések, a magyar jövő, illetve a Duna menti népek közötti népi demokratikus együttműködés jegyében – Móricz, Németh, Illyés, Féja, Szabó Lőrinc, Sinka és mind a többiek társaságában. Rá jellemző éles szemmel és humoros-kedélyes szeretettel így festi le őket *Vadrózsa ága* című önéletrajzi visszaemlékezésében: „Aznap este a Németh László prédikatori mondatai kísérték az ágyba, s az Illés Endre virágtermő vonalai mellett aludtam el. Az értelem és a kedély számára egyaránt jó biztatás volt ahhoz, hogy másnap uzsonna tájban elmenjek a Centrál kávéházba, ahol bozótba gyűlve szoktak uzsonnázni a kortárs írók. Elmenvén tehát a Centrálba, ott találtam Kodolányi Jánost, kinek a tehetsége szikrázott, és az esze mindenkit megborotvált. S ott találtam Féja Gézá is, a Dózsa tisztelendő alvezérét. És ott ült a bozót közepén Illyés Gyula, a besenyő ivadék, akinek hiúzszele mindig és mindenütt azt figyelte, hogy miképpen lehetne megtartani ezt az országot, melyet Árpád hiúzszemekkel szerzett nekünk. Illyés mellett Szabó Lőrinc, a műveltsége köpenye alól bírálgatott mindenkit. Ott zajgott Szabó Pál, mint egy bihari úrverő hajdú, s Veres Péter, a hortobágyi gyalogcsikós Jehova. Ott mozgolódott egy széken, mint egy csattogó lobogó, Erdélyi József; ott feszült mozdulatlanul Kovács Imre, a néma forradalom kovácsa; Erdei Ferenc, mint egy tűzök a futóhomokban; és Szabó Zoltán, a cifra nyomorúság irtója; valamint Sárközi György, a hadrend halk vezére.”

Tamási Áron nemcsak szoros értelemben vett szépprózai, fikcionális műveiben, de esszéiben, vallomásaiban, beszélgetéseiben is sajátos, önálló stílust teremtett. Az egyszerűségükben is megvilágító erejű, tiszta, pontos, lényegbevágó magyarázatok vagy kifejtések szinte érzékien kerekdeddé, gömbölydeddé csiszolódnak; a rövid, tömör és velős megjegyzések, megállapítások mintha rendre aforisztikus bölcsességekké, érzékletes szofizmákká, életes logizmákká sűrűsödnének, kristályosodnának. Ritmusosan zárt szerkezetű – olykor lenyűgöző mértéket és fegyelmet tartó, elragadó (mert nem hivalkodó vagy erőltetett) szépérzékkel megkonstruált – mondatformákba, higgadtan és logikusan építkező értelmi rendszerbe tagolódnak a felismertető, ráébresztő, elgondolkodtató kijelentések, az ötletes, reveláló, aforisztikus telitalálatok. Csillogó, kedélyesen villódzó szemléletesség tart egyensúlyt komoly, megfontolt, tézisszerű megfogalmazásokkal, súlyos sorskérdéseket feszegető állításokkal, egyszerre rendszerező és problématagláló explikációkkal; az általánosságra és lényegiségre törő igazságok tételes kimondása élet- és valószerű tartalmasságából sem veszít. A tárgyyszerű, fogalmi keretekbe foglalt kijelentések racionális hatása csak növekszik az előadás, a beszédmód

összetett érzelmi és esztétikai szuggesztivitásától; az író bölcselő ösztönös és tudatos nyelvi, stiláris kifejezőskultúrájának utánozhatatlan belső értékdimenzióitól. A veretes igazság és az igéző szépség együttes varázsától. Példa erre, amikor a fiatal erdélyi értelmiségi mozgalmak jelentőségét taglalja a harmincas évek derekán. A *Cselekvő erdélyi ifjúság* című 1936-os tanulmánya – amelyről utóbb azt tartotta, hogy „ennek az írásnak némi szellemtörténeti és nemzetpolitikai jelentősége is van: ugyanis fölébresztette és érlelte az ifjúság cselekvő vágyát, melyből másfél esztendő múlva a Vásárhelyi Találkozó született” – valóban távlatos és részletes láttelepet ad az egymást követő generációk törekvéseiről és eredményeiről. Szemléletirányzatok, világnézeti és ízlésformák közötti összekötő szerepet vállalva („mint a jó anya” – ahogy maga nevezi ezt a küldetést) mindegyre az összefogást, a közös célokért és eszményekért vállalt felelősséget és szolidaritást szorgalmazza. Meglátja a máig aktuális lényegét a népvalóság kutatásában vagy a nemzeti bölcsélet teoretikus szükségességében éppúgy, mint a tiszta erkölcsi nemzetépítés legkülönfélébb kísérleteiben is. Az éppen akkoriban induló *Hitel* szemlefelhívóirat elméleti, ideológiai, nemzetpolitikai eszméivel (Széchenyi-, Szekfű-követő önkritikus magatartásával, Makkai Sándor fémjelezete önvizsgálati, „magunk revíziója”-szerű gondolkodásmódjával) is rokonszenvezve (de bíráló véleményét a némelykori túlságos tudományoskodásról sem véka alá rejtve) szögezi le: „Figyelmesen és a részt vevő lelkiismeret lehető tárgyilagosságával mérlegre tettem a hangot, a neveket, a látásmódot és a célkitűzéseket: s bizonyára nem fogok csalódnai abban a véleményemben, hogy ennek a mostani *Hitel*nek a megjelenése a legfigyelemreméltóbb eredmény, amit a cselekvő erdélyi ifjúság az utóbbi években elért. (...) A csapat, ahogy így első jelentkezésre összeállt, szegény viszonyaink között is biztatónak mondható. Főképpen azt a törekvésüket találok szerencsésnek, hogy az erdélyi magyar szellem fiatalabb képviselőit lehetőleg tömörítsék (...) nem tudom eléggé kiemelni annak a fontosságát, hogy a lap tartalmánál is nagyobb jelentőségű a legszélesebb összefogás és a szellemi terület teljes felölelése. Ha a *Hitel* mostani gárdája hallgat az erdélyi magyar élet parancsaira, ha a feladatok égbe kiáltását két fülén keresztül ereszti az agyába, meg is fogja ezt cselekedni.” Mert – vonja le Tamási a végső következtetést minden áramlatra érvényesen – „közös a törhetetlen és céltudatos törekvés is, hogy az erdélyi magyar nép megmentésére kell sietni, és ezt a tömeget minél előbb gazdasági és szellemi életünk tengelyévé kell tenni. Mindenkinek a felelőssége rajta, hogy miképppen cselekszik.”

Ahogy az *Ábel*-trilógia, a *Jégtörő Mátyás*, a *Szülőföldem*, a novellák (s a színművek, az esszék) látványosan is kiteljesítették, a zenitre emelték Tamási pályáját a harmincas évek folyamán: mind ennek a programos szellemi-művészi értékteremtésnek, magatartásnak, elhivatottságnak a tanúbizonyságai. A közösségi küldetéstudat; az organikus népi (természeti-kozmikus) világszemléletben gyökerező létbölcséleti harmóniaeszmény; az erdélyi és a Duna menti, Duna-völgyi népek konföderatív együvé tartozásának, egymás tiszteletének nemes ügye; a demokratikus szociális berendezkedés

igazságossága; a magyarság erkölcsi, lelki-szellemi alapon nyugvó nemzeti kohéziója és emberiségátváltó hivatása; regionalitás és egyetemesség szerves összefüggésrendje (az irodalomban is); – ezek a horizontok válnak az ő életművén keresztül az egész transzszilván kultúra mértékadó jellegzetességeivé.

A mindig a saját erejére utalt székelység – mintegy kárpótlásul mostoha sorsára – a szellem területén alakította ki életformáját, amelynek lényege „a mese, a dal, a ballada, a muzsika, a művészet, de még inkább: az íratlan szellemesség, mely szájról szájra, vérből vérbe szálló őshagyomány Székelyföldön” – vallja az író, s hogy az a jellegzetesség, amelyet ez az eredeti székely humor képvisel, a magyar irodalomnak is új színezete, sőt „legnagyobb kincse” lehet. „A nép élete gazdag és széles, Isten és a csillagok éppen úgy élnek benne, mint a valóságos lények. A népi író éppen ezért csak egyetemes arcú műveket bír alkotni”; „itt egy új világképről van szó. Ennek szerves elemei: az ember, a föld, melyen az ember él, és az Isten. E három tényezőnek kell benne lennie a népi irodalmi mű által alkotott új világképben” – definiálja ilyenféleképpen (is) a népiséget, amely tehát a világteljességre irányuló látásmódot, látókört jelent, s amelyben így eredendő szétszakíthatatlansággal (bármiféle mesterségeség nélkül) egységesül magyarság, keleti eredetűség, európaiság és univerzális emberség. (A nép „általánosan emberi, humanisztikus” jellemrajzi, alkati adottságainak voltaképpen aboriginális ontológiai, „teremtésrendi” státusa van: „Ennek magyarázata természetes: a nép úgy élt és úgy él – abban az ősi kapcsolatban a természettel és általában a világgal –, ahogy az Isten állítólag sok körültekintéssel teremtette az embert.”) A népi gondolat igazi elkötelezettjei így sohasem zárkoznak be valami pusztá egzotikumba, hanem épp ellenkezőleg, tradíció és modernség, realitás és látomás, ténylegesség és lehetőség összhangjával a személyiség és a közösség legtágabb érvényű antropológiai, spirituális, morális dimenzióit képesek megszólaltatni. Valóság és képzelet egésszé szervesülő szférái a „legősibb költői lélek” számára üzennek, s az érzéki és érzékfölötti, kézzelfogható és rituális, szent és profán létsíkok átfogó-harmonikus szemlélete olyan „adomány”, melyet a „leghívebben a nép őrzött meg”. Ősiség, népiség, egészelvű, teljességigényű emberi minőség: egymásból következő törvényszerűségek. Tamási nézetei tökéletes szinkronban vannak a modern etnológia, pszichológia, historiológia, Jung, Frye, Eliade vagy Németh László, Hamvas Béla legdöntőbb – a mitikus-archaikus örökség, az immanencia-transzcendencia-viszony metafizikai lényegproblémáira vonatkozó – kultúrfilozófiai, kultúrantropológiai, szellemtörténeti megállapításaival. S ebből a felfogásmódból meríti ars poeticájának legfőbb eszményeit: művészi színvonal és nemes tartalom, gondolat és művészi forma egymást feltételező kölcsönösségének ideálképzeteit. Mert eszmeiség és poétikus kifejezésforma „egységes eredetű a népiségben, mely rendet akar teremteni az emberi lélek egész területén”. A szabadversenyek korszak „az anyagi javak mohó megszerzésében és az anyagi hatalom féktelen vágyában mellőzte az igazság és az erkölcs szabályait”, s ezt az elviselhetetlen állapotot kell megváltoztatni az „erköl-

csős emberek” és az „öntudatos nemzetek” erejének segítségével. „Érzést akar újból a szív, gondolatot az elme és eszmét a lélek” – s ebből a vágyból sarjadt ki a népiség új irányzata, mely egyszerre világkép, ethosz, társadalom- és nemzetpolitikai célkitűzés, az ősvallási és a keresztény erkölcsi szempontokat a modern szociális és nemzeti igazságtétel eszközeivel társító szellemi és gyakorlati meggyőződés. „Mily tévedés volt a materiában látni az élet értelmét és olyan társadalomban élni, mely a teremtett világtól elszakadva nyüzsgös s amelyben az Isten sem érzi magát otthon” – fájjalja Tamási, paradox szerencsének tartva a nép bizonyos hátrahagyottságát és elkülönültségét, mert így most van miből – ebből az értékörző, a szellemi egészséget tartósító birodalomból (mondhatjuk: reservoir-ból; a „nemzeti közösségek minden lényeges alkotó elemét” magukban foglaló, egyszersmind egyetemesen eligazító jellemvonásokat, tulajdonságokat hordozó értékészletről; „az emberies erkölcsi erőknél és megtartó nemzeti érzésnek a legmegbízhatóbb kútforrásá”-ból) – újraépítkezni; Istennel, természetel, emberi közösséggel újárendezett lélekviszonyok között. Mert a kivezető út a lelkeségben, a kultúrában rejlik; abban, „ami bennünk Istenre emlékeztet”. (Ilyen magasrendűséget revelál már az organikus-természeti életforma földközelsége is: „egy faluról származott ember, aki nem vesztette el a földdel való szerves kapcsolat érzését, sohasem lehet annyira lelke aljáig romlott, mint az ellentétes embertípus.” Az eltávolodással, a gyökértelenséggel szemben aki „hű marad a földhöz, az megmarad” – fogalmazza *Föld és lélek* című alapművében Carl Gustav Jung is.) Az újrafelfedezetten létbölcseleti fundamentumokból táplálkozó (lelkületi, etikai, esztétikai) népiség így azután pedig bizonyosan megalapozhatja a nemzeti újjászületést és újjáéledést, mert az emberi kultúra legtermészetesebb és legtermékenyebb kerete az etnikai-nyelvi kollektivitás, identitás- és hagyományközösség: a nemzet. Az emberlét alapja, a kultúra közösséget feltételez, a nemzet kultúráját és viszont – sorakoznak az efféle (s egyébként a leghitelesebb mai, modern identitásfilozófiák alaptéziseivel, a szimbolikus értelemvilágként működő kultúrközösségek létmódját vizsgáló elméleti kultúratudományok axiómáival egybecsengő) felismerések. „Az emberiség, mint gyakorlati közösség, csupán illúzió: egyedül a nemzeti közösség az, amelyből és amelyre építeni lehet. Az emberiség eszme csupán, mely él és mindig élni fog az emberi lélekben, de ezt az eszmét igazán szolgálja csak az tudja, aki maradandó formában fejezi ki nemzetének építő erőit” – hangzik a kristályossá tömörített vezérelv a bárminemű és minden nációra érvényes sajátos nemzeti minőség egyetemes értékrangjáról, s az egyetemes emberiségkultúrához éppen sajátosságában való autentikus hozzájárulásáról. „Nemzeti eszme tehát a népiség? Igen, mert derűs és egészséges magyart akar; ilyen magyarokból igazságos társadalmat; és a társadalom fölé nemzetet, melyet minden magyar a magáénak érezhet, mint a csillagos eget.”

Népiség és magyarság, szociális és nemzeti érdekek hiteles egyeztetési kísérlete: ez a nehéz konkrét történelmi szerep várt Tamásira is, mint általában a népi írói mozgalomra és a nemzeti felelősséget érző írástudókra, értelmiségiekre, illetve a kicsinyes,

kizárólagos osztályszempontokon felülemelkedő társadalmi rétegekre, csoportokra. A nevezetes 1937-es Vásárhelyi Találkozó szervezőjeként és elnökeként is váltig azt hangsúlyozza, hogy a nemzeti megmaradás záloga a különféle világnézeti, osztály-, párt- vagy felekezeti részérdekeket („osztályharcmentesen”) összehangoló cselekvési program kialakítása; mert „erkölcsi törvény együvé tartozni azoknak, akik egyazon nyelvet beszélnek és egyazon nép gyermekei”. A radikális reform társadalomképe és politikai stratégiája (hogy a jövőndő magyar élet középpontjába a népi erőket kell helyezni, ami elsősorban „demokratikus földreformot, általános és titkos választójogot, a népet szolgáló és belőle eredő művelődési politikát és a népi tömegeket igazán képviselő kormányzati berendezkedést jelent”), a társadalomátalakítás perspektívája nem hatálytalaníthatja az összefogás, az összetartozás igényét, a nemzeti egység vágyát és szükségletét – az együttes önvédelemmel (ha más „világnézeti különbség nélkül egyaránt részt vesz a mi népünk sanyargatásában, akkor nekünk is egyetemlegesen s világnézeti különbség nélkül kell védekeznünk”) és az összeegyeztetett érdekérvényesítéssel biztosítva a veszélyeztetett erdélyi magyarság fennmaradását is. („Nincs más gondolatunk, mint az erdélyi magyarság egységének és öntudatának ápolása”; az „összekötő kapcsok” pedig „leginkább a nemzetiségi érdekek és a kultúra síkján” található meg.) Az igazi író, aki mindig előbb jár, mint a politika (mert általában érzékenyebben reagál mindenre, ami az embert érinti), saját népközösségének ügyét is a legtágasabb perspektívából szemléli és ítéli meg. Ezért tekinti a társadalom rétegződő vertikumát is szerves képződménynek (amelyben – metaforikusan kifejezve – a föld a magyar / Erdélyben az erdélyi/föld, a gyökér a történelem, a törzs a magyar nép, az ágazat a törzs fölött örökődő, tanult értelmiség, s a rügy az ifjúság), ezért érez, kötelességszerűen, folytonos és elháríthatatlan felelősséget egész nemzete sorsáért (hiszen „lelkismerete és nemzete előtt nemcsak azért felelős, amit írásban és szóban hirdet, hanem azért is, amit mások az ő hallgatása fölött népével cselekednek”). S ezért értékelheti nagyra Németh László bátor és kritikus – bár szerinte is talán túlságosan komor-pesszimista, olykor „halálszagú” – sorsprobléma-vizsgáló erdélyi útirajzát, mert benne a lét-nemlét végső dilemmái, kétségei feszülnek, az erdélyi magyar néptörredék életesélyeinek és életkilátásainak a kérdésessége vetődik fel; Németh László „az erdélyi kérdést is olyan szigorúsággal kezeli, amilyennel az életnek és a halálnak a kérdéseit szokták” – szögezi le, ő maga rendíthetetlenül bízva népének életképességében, tehát tagadva a pusztulás végzetszerűségét. (Az útinapló fogadtatásának válogatott korabeli és utókori dokumentumanyagát ld.: Németh László: *Magyarok Romániában – Az útirajz és a vita*, szerk. Nagy Pál, Marosvásárhely, Mentor, 2001.)

Tamási Áron számára feltétlen kiindulópont a Németh László szerint is a „világvégére” rekesztett székelység; a „szegény gazdálkodók”, de őseik nyomán „afféle küszködő szabad emberek” közössége. A Székelyföld a modern népiség forrása, mert „ennek a népnek érzékeny idegrendszere, gazdag kedélyállapota és látásmódja a legigényesebb

szellemet hordozza az egész magyar nyelvterületen” – hirdeti, s hogy a népiségben és hagyományban önmagából merítő („formájában klasszikus ízű, tartalmában hagyományörző, minőségében igényes”) Erdély viszonylagos önállósága mégsem az elkülönüléshez vezet. A székelység olyan sajátos színezete a magyarságnak, mint a palóc vagy bármely más belső népcsoport („székelyek ők, vagyis végvári magyarok”); a magyarság természetszerű táji, nép- és földrajzi tagolódása, összetettsége minőségi sokszínűséget és értékgazdagságot jelent. „Természetes, hogy egy nemzet szelleme a maga életén belül is színes: népcsoportok, táj és mindennapi egymásrautaltság szerint”; „erdélyi lélek nincs”, „csak egyetemes magyar lélek”, tájak szerinti színeződések, s „a magyar léleknek erdélyi elszíneződése”, jellegzetes meg gondoltsággal, hagyománytisztelettel, emberieséggel, közösségi öntudattal és beidegződésekkel dúsan („a hegyek között élő emberek mindig éberebbek”); az erdélyi irodalom is magyar irodalom, „amelyben elvegyülnek az erdélyi színek”, de „minden eszközzel támogatni kellene, hogy ezek a színek igenis megmaradjanak”. S a horizontális változatosság, a (szürkességellenes) mozaikos jelleg („egy képbe összefoglalni, elrendezni különböző színeket, hogy harmonikus hatást keltsen”) törvényszerűen azt az egységet erősíti, amelyet képtelenség mesterségesen darabokra szakítani, erőszakos határokkal szétszabdalni: az egységes és átfogó nemzeti önazonosságot. „Vallom és hirdetem és mindig hirdetni fogom” – nyomatékosítja Tamási Áron –, hogy „az országhatárok felett van egy lelki és szellemi egység, egy erkölcsi közösség, amely a világon szétszórtan élő magyarokat egybekapcsolja és lelki impériumban egyesíti”. A visszagyökereztetett és a nemzeti élet egyetemében szétterjesztett (minden osztályt, réteget átható és egymásba ölelő) népiség a szülőföldi és nemzeti identitástudat legautentikusabb forrása, az otthonosság és bensőségérzet valódi fenntartója; „egy helyen meg kell állni, meg kell kapaszkodni és nem lehet lelki gondoskodással beborítani az egész világot. Egy helyen kell lemenni a mélységbe, s innen a magasságba” – összegezi ezt Tamási egyszerre fogalmi és metaforikus tisztasággal, eszmei világossággal és sugallatos-érzékletes képiességgel. Pontosan egybehangzóan a Németh László-féle egyik axiómával: „mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember.”

Mivel Tamási szerint kisebbségi sorban, „idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neme”, s „emberi művelődés és az ősök ezeréves véráldozata árán örök magyar föld Erdély”, ezért 1940-ben lelkes örömmel fogadta Észak-Erdély visszacsatolását Magyarországhoz; „az igazságot is meg lehet szokni” – nyilatkozta a „hazatérés” napjaiban (miközben fájlalta a „teljes ünnep” elmaradását, a Bethlen Gábor-i egységes Erdély „kettőbe vágását”). „Gond és reménység” közepette – az erdélyi sajátosságokat az összmagyarságon belül is féltve óvni és őrizni kívánva az új (és minden) körülmények között – várta aztán a háború végét, feladatul tűzve ki „az egységes és igazságos nemzeti társadalom” megteremtését – amikor „a békés nemzeti építésben is egy szív, egy lélekké válik a magyarság” –, mert magunkra utaltságunkban „egyedül rajtunk fog

múltni további sorsunk”. A két fő feladat, hogy „a Magyar Szent Korona országát helyreállítsuk és minden ellenséggel szemben megvédjük”, s hogy „ebben a helyreállított magyar hazában, majd a háború után, igazságos rendet teremtsünk”. Ehelyett azonban totális vereség, idegen (szovjet) megszállás, újabb trianonista országcsönkítés, gyarmati kiszolgáltatottság, nemzetgyilkos kommunista diktatúra következett. Tamásinak ’44-ben Erdélyből menekülnie kellett, Budapesten telepedett le, s a mégis bizakodó kezdeti rövid koalíciós időben még tiszteletbeli országgyűlési tag is lett, sőt – parasztpárti javaslatra – esetleges minisztersége is szóba került. ’48–49-től azután csaknem fél évtizedre elnémították, kiszorították az irodalmi életből, s itt is – mint Romániában, ahol könyvei szintén nem jelenhettek meg (ott évtizedekig, a hatvanas évek végéig) – a „nacionalizmus” és a „miszticizmus” vádjával bélyegezték meg és taszították tényleges nyomorba, szegénységbe; szülőhazájába sem utazhatott egy bő évtizedig.

1956 reményteli pillanataiban azonban újra a közügyek élére állt. Veres Péter elnöksége mellett az Írószövetség társelnöke lett, képviselte az írókat a szervezetek sokaságát összefogó Magyar Értelmiségiek Forradalmi Tanácsában, s szervezkedett az újraalakuló Parasztpárt ügyeiben is. Október 26-án a rádióban felolvasta *Magyar Fohász* című írását, amely a hagyományainkat „elferdítő”, a természetünket „gúzsba kötő”, hamis és igaztalan korszak után a magunk emberi és nemzeti formái szerinti élet igényét hangsúlyoztatja, „a társadalmi demokrácia és a nemzeti függetlenség” követelményét: „Ezt a formát, kormányzás dolgában, egy nemzeti kormány tudná a nép akaratával megtölteni; a művelődés szellemével pedig a magyar léleknek azok a mesterei, akik az elmúlt évtized alatt is a nép hűségében éltek.” „Az idők gyógyító lázában él a magyar”, s méltó életünkért „a történelemhez fohászunkodunk” – fogalmazódik e kiáltványban, amely november 2-án, az *Irodalmi Újságnak* („A Magyar Írók Lapja”-nak) abban a korszakos jelentőségű forradalmi számában jelent meg, amelyben többek között Németh László esszéje, az *Emelkedő nemzet*, Illyés Gyula poémája, az *Egy mondat a zsarnokságról* vagy Tamási Lajos költeménye, a *Piros a vér a pesti utcán* is. Az ugyancsak november 2-án (Féja Géza főszerkesztő megjelölésével) napvilágot látott *Új Magyarországnak* – „A Petőfi Párt (Nemzeti Parasztpárt) Napilapja”-ban – pedig (Németh László, Sinka István, Veres Péter, Püski Sándor, Farkas Ferenc, Kovács Béla és mások megnyilatkozásai mellett), *Tiszta beszéd* című deklarációjában szintén leszögezi Tamási, hogy „a nemzeti forradalom történelmi igazsága” és az egységes nép, a nemzet egysége mellett kötelezte el magát.

A szabadságharc vérbe fojtása, a szovjet invázió aztán természetesen őt is mélységesen megdöbentette. November 4-én reggel a rádióban hallotta – Háry Gyula hangján – az írók segélykiáltását: „Itt a Magyar Írók Szövetsége. A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. (...) Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi

dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” Naplójában kétségbeesetten és megrendítő közelképekben örökíti meg a szörnyű időket, ahogyan az oroszok „mindent megszállnak” és eltipornak, és mindenütt szívszorító a látvány: férfiak, fiatalok, nyolctizenkét éves gyermekek holtteste az utcákon, síró özvegyek, árvák, egy halott diákot nemzeti zászlóval, virággal borítanak be, véres sapkáját körülhordozzák a városban; egy „anya gyermekét vezette, másikat az ölében. Férje meghalt a szabadságharc alatt. Észbontóan kiabált, hogy elvesztette férjét, öljék meg hát őket is. A tankok elé állt, elgázolták.” (S egy csúfondáros jelenet: „Mondják, hogy a Keleti pályaudvarnál egy táblát kötöttek a kutya nyakába. A táblán: 'Nekünk sem kell a kormány.' A rendőrök (karhatalmiak) üldözték a táblák miatt a kutyákat.”) Közben társaival együtt egyfolytában gyűlésezik, tanácskozik, határozatokat hoz, tankoktól körülvéve is szervezi az írók, értelmiségiek, nemzeti politikusok ellenálló utóvédharcát, írói küldöttség tagjaként részt vesz az indiai nagykövettel folytatott tárgyaláson, bízva annak közvetítő szerepében, egy szintén közvetítő szerepű (mert vitathatlan erkölcsi személyiségekből álló, morálisan mértékadó) Nemzeti Főtanács felállítását tervezgetik, próbálják letartóztatott társaik szabadon bocsátását elérni, és így tovább. December 2-án megfogalmazza a *Gond és Hitvallás* szövegét, amely hitet tesz a legázolt forradalom összes szentnek tartott eszménye mellett, s ezt az Írószövetség elnöksége és 28-án a zsúfolt taggyűlés is közakarattal, lényegében közfelkiáltással a saját hivatalos elvi proklamációjává, kollektív vallomásává emeli. Szétküldik a sajtónak is, de a bosszúszomjas megtorlások légkörében már nem kerülhet nyilvánosságra; évtizedekig csak kéziratban másolva terjed. Tamási mindvégig hű marad ennek szellemiségéhez, történelmi távlatú erkölcsi és eszmei álláspontként védi és vállalja akkor is, amikor 1957 folyamán többszöri beidézésrel vallatják és felelősségre vonják ez ügyben is a rendőrségen, a hírhedt Gyorskocsi utcában – és ellenállást szító, „káros nacionalista és szovjetellenes” tartalmúnak ítélik az örökérvényű állásfoglalásról tanúskodó nyilatkozatot. „Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket, de a zivatarok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Az egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virrasztó költőink fákyafénye, mely a magyarság számára ma is tanítás” – kezdődik az állásfoglalás, majd azt ecseteli, hogy hogyan állunk itt „az októberi szabadságharc véres halmán, melyet egy nép reménye ostromolt”, egy népé, amely idegen és zsarnoki kényszer alatt szenvedett, történelmi sebei kiújulván, s a nemzeti függetlensége elveszvéen; s igaztalan sorsában hogyan vágyódott, áhítozott gyógyulni és nemzetté lenni. „A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése”: ez a magyarság egészséges vágya – szól a Petőfiék forradalmára is utaló összegzés, majd végül így a fogadalom, a közös credo: „Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben hitvallásunk alapján gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölcs legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotóereje, az emberség

és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

A többiekkel együtt Tamási is betartotta ígéretét. Példává és tanítássá lett. Igaza volt és van abban is, hogy aki „embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”. Sütő András szavaival: „Tamási Áron minden idők legnagyobb magyar íróinak nem túl népes csoportjában foglalta el végleges helyét”; s „ha boldoggá avatná őt a római pápa, csodatételeinek igazolói, az olvasók, jelentkeznének számosan”. Mert a magyar irodalom tüneményszerű prózaköltője, az „otthonteremtés író-szószóelője”, Tamási Áron – Czine Mihály szerint is – hőseivel is azt példázza, hogy miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugarasan, csillagosan”. Hittel a harcban és reménnyel a bajban.

Irodalom

CZINE Mihály: *Bölcső és Írás; Tamási Áron vonzásában*. In: uő: *Nép és irodalom I–II*.

Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. I. 285–292.; 293–304.

KÁNTOR Lajos: *Vallani és vállalni*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1984.

KÁNYÁDI Sándor: *Az Ábel megfilmesítéséről*. Magyar Napló, 2006/6. 7–9.

NÉMETH László: *A költő és faluja*. In: uő: *Két nemzedék*. Bp., Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970. 544–547.

NÉMETH László: *A fenomén marad nekem mindig...* In: uő: *Utolsó széttekintés*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 851–854.

SIPOS Lajos: *Tamási Áron*. Bp., Elektra Kiadóház, 2006.

SÜTŐ András: *Tamási Áron végleges hazajöveteléről*. In: *Hargita Kalendárium 1997*.

Szerk. FERENCZ Imre. Csíkszereda, Hargita Népe Kiadó, 1997. 45–47.

SÜTŐ András: *„Emberek! Mind magyarok vagyunk!” – Tamási Áron 100. születésnapjára*. In: uő: *Erdélyi változatlanóságok*. Debrecen, Kossuth Egyetemi kiadó, 2001. 142–147.

SZÁSZ István Tas: *Beszédes hallgatás*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2007.

TAMÁSI Áron: *Gondolat és árvaság*. Bp., Palatinus Könyvek, 2000.

TAMÁSI Áron: *Szellemi őrség*. Bp., Új Palatinus Könyvesház, 2001.

TAMÁSI Áron: *Emberi szavak*. Bp., Új Palatinus Könyvesház, 2003.